

*Вадим КРУШИНСЬКИЙ (1961–2023 рр.),
доктор політичних наук, професор*

БЕЗУМОВНО, ЦЕ БУВ ЧУДОВИЙ ЧАС

Моя історія в Інституті міжнародних відносин розпочалася з поїздки до Києва для подання документів на вступ. І сьогодні пам'ятаю номер своєї особової справи — 26-МВ. Від того дня минуло чимало років, і в моєму житті було багато різних, зокрема й дуже радісних, подій: закінчення університету, захист двох дисертацій, весілля, отримання звання професора та державної премії, написання книжок, цікаві подорожі. Але я не помилюся, якщо скажу, що такого емоційного злету, як після успішного складання іспиту й усвідомлення, що я став студентом, у мене вже не було.

Коли за наших студентських часів і значно пізніше згадували про факультет міжнародних відносин та міжнародного права, то першою реакцією було: «У-у-у-у, отакої!», а потім безапеляційно звучало: «Там навчаються лише діти начальників, і вступити туди проста людина не може, не може — і край».

Уже на першій лекції декан — професор Гліб Цветков — порадив нам уважно стежити за подіями, які відбуваються у світі. Минали тижні навчання на факультеті МВ та МП. Зрозуміти мої почуття після вступу може лише той, хто сам пройшов через це. Щороку, спостерігаючи за сьняними очима новоспечених студентів на церемонії вручення студентських квитків, я розумію, що колись давно почувався так само. Це було абсолютне щастя: я студент, мені вдалося подолати вступні випробування. Попереду цікаве та насичене студентське життя, а після захисту диплома чекає надзвичайно цікава робота в посольстві, консульстві чи представництві при міжнародній організації. Щоправда, ця ейфорія потроху розвіялася після бесіди зі старшокурсниками та методистами в деканаті, куди я приніс якісь документи. Дізнавшись, звідки я й де навчатимуся, старші колеги перезирнулися і порадили мені якнайшвидше перевестися на інший

факультет, наприклад, юридичний, бо з роботою потім буде повна катастрофа, а надто якщо не маєш постійної київської прописки.

Поступово знайомились і зі старшокурсниками, які доброзичливо допомагали опанувати нове життя. І сьогодні з теплом згадую своїх старших товаришів. Сергія Згоніка, якого знаю ще з рідного Орджонікідзе (нині — Покров. — *Ред.*)... (З молодшим братом Сергія я вчився в одному класі.) Миколу Подпалова, Дмитра Расшивалова, Олексія Гараня, Василя Буцка, Валеру Яковенка, якого між собою звали «аятолою Яковені», Сергія Ходаковського, Василя Рудченка, Миколу Рижкова, з яким знайомий ще із 77-ї школи... (Сьогодні він професор, завідувач кафедри в нашому інституті.) Андрія Харламова, Сашу Задорожнього, Ігоря Бураковського, Сашу Разумкова, Сергія Войтовича, Володимира Ілліча Тропіна. (Інакше ми його не називали.)

Фішкою нашого факультету була велика кількість іноземних студентів. Настільки велика, що на кожного радянського припадало трое-четверо іноземців з Азії, Африки та Латинської Америки. Хтось підрахував, що на факультеті за весь період його існування навчалися представники 72 країн. Цілком можлива цифра.

Я й нині з приємністю згадую іноземних студентів, із якими товаришував в університеті. Фідель Ндакі з Конго... (Ми його звали «малим Фіделем», бо він був невисокий на зріст, а в групі був ще й «великий Фідель» — Тулулу.) Шарлемань Амеган і Жан Францис Зінсу з Беніну, Дріс Корейш із Марокко, Ахмед Салех із Ємену, Стоян Тончев із Болгарії, Тессема Ендале з Ефіопії, Антоніо Рамос із Панами. Наші чарівні дівчата: Лілі Хіменес із Панами, Ніколь Еліша з Беніну, Паріс Сабла Абебе з Ефіопії, Сідоні Салабанзі з Конго.

Взагалі, варто розповісти більше про викладання іноземної мови в нас на факультеті. Навантаження на вивчення мови майже не відрізнялося від того, що було на факультеті романо-германської філології. Заняття відбувалися щодня, і щодня ми мали виконувати домашні завдання. Чимало уваги надавали вправам із фонетики, граматики, вивченню на пам'ять віршів та уривків текстів. Нам пощастило з викладачкою. Лариса Євгеніївна вирізнялася винятковим професіоналізмом, справедливістю і, найголовніше, терпінням, що так необхідне на заняттях із нетямущими першокурсниками. Чи багато людей зможе нескінченно виправляти ті самі фонетичні та граматичні помилки, а також обговорювати фільми, які ми обов'язково переглядали щомісяця в кінотеатрі «Дружба» в оригіналі? Вона ж для всіх знаходила потрібні слова, хоч і була вельми вимоглива. Єдине, чого не терпіла, — брехні та лінощів. Вона вважала, що студент має максимально викладатися в навчанні, бо інакше який сенс було вступати саме на цей факультет. Завдяки нашій викладачці ми вже в другому семестрі пробували

читати книжки англійською мовою з книгарні «Іноземна книга» на Червоноармійській (нині — Велика Васильківська. — *Ред.*), слухати англомовне радіо. Пізніше з нами працювали: доцентка Наталія Алова, яка чудово викладала теорію і практику перекладу; молода кандидатка філологічних наук, украї вимоглива, але доброзичлива Ірина Чернуха та майбутня завідувачка кафедри — знаменита Валентина Дайнеко. Всі вони надзвичайно професійні.

Виявилось, що готуватися до іспитів улітку значно складніше, ніж взимку. Всі про це казали, та ніхто не міг цього пояснити. Чи то весна, чи то авітаміноз, чи то забагато спокус, чи то хтозна-що... Іспити були дуже складні. Чого вартувала одна тільки «Новітня історія країн Азії та Африки», яку читав Василь Волковинський! І сьогодні не без жаху згадую одну пригоду. Я приймаю іспити вже понад 30 років, і, як показують анонімні опитування, студенти вважають мене доволі «суворим» викладачем. Але мені здається, що тут мені дуже далеко до Василя Івановича, царство йому небесне. Ще раз наголошую: він був видатним знавцем Китаю, дуже його любив і захопливо розповідав про нього. А ще вважав, що всі студенти обов'язково мають добре знати та любити історію цієї великої та цікавої країни, а невігластво щодо свого улюбленого предмета, як на мене, сприймав як особисту образу. Цю «страшилку» передавали від

Валентина Дайнеко, професорка, завідувачка кафедри іноземних мов ННІМВ КНУ імені Тараса Шевченка, разом із випускниками інституту (© архів ННІМВ КНУ імені Тараса Шевченка)

Valentyna Daineko, Full Professor, Head of the Department of Foreign Languages at the Institute of International Relations of Taras Shevchenko National University of Kyiv, with the Institute's graduates (© archive of the Educational and Scientific Institute of International Relations of Taras Shevchenko National University of Kyiv)

одного покоління студентів до іншого. Тому неважко собі уявити, як ми готувалися до семінарів із цього предмета, а тим паче до іспиту.

До іспиту я вже мав непогану репутацію і сподівався, що це вплине на кінцевий результат. Тоді викладач підготував понад 100 питань, лєвова частка яких стосувалася Китаю. Я й зараз із жахом згадую ті чотири... ні, не дні, а доби, які я присвятив підготовці. І ось цей момент настав. Я витягнув білет першим, побачив питання. І недарма кажуть, що найстрашнішою для студента є невідомість. Мовляв, узявши білет, відчуваєш, що і страх кудись подівся. Ти все це готував, і не має бути жодних проблем. Це ж не перший іспит. Справді, так було завжди, але не цього разу. Вислухавши мої відповіді на три питання білета, Василь Іванович сказав: «Ви непогано проявили себе на семінарах і гарно відповіли на три питання. А тепер додаткові». І почалося. Я дуже старався: викладач знав про Китай майже все і хотів, щоб і мені це було цікаво. Але, крім Китаю, в мене були інші інтереси, інші іспити. Я був щасливий, коли отримав четвірку. Вийшовши з аудиторії, зустрівся з однокурсниками. Коли вони дізналися про мою оцінку, то дуже здивувались, адже з цього предмета я був одним із кращих студентів у групі. Однокурсники захвилювались щодо своїх шансів. Справді, оцінки група отримала невисокі: жодної п'ятірки, декілька четвірок, а п'ять студентів іспит узагалі не склали. І досі вважаю той іспит чи не найскладнішим у своєму житті. Вже багато років я сам приймаю іспити й дотепер замислююся, чому саме той предмет і саме той викладач викликали такі непрості емоції. Іспит наводив на нас якийсь жах. Звісно, це неправильно. Я розумію, що людина, закохана у свій предмет, хоче, щоб ця любов передалася студентам. Але парадокс у тому, що майстерні лекції цьому сприяли, а іспит, кількість питань, манера поведінки викладача, навпаки, відбивали будь-яке бажання. На щастя, студенти про це вже не думали, бо треба було готуватися до інших іспитів, що також потребували великих зусиль.

Керівником нашого «колгоспного» курсу був молодий викладач Сергій Боряк, який тільки-но повернувся з Нью-Йорка. На відміну від першого колгоспу, де ми мешкали всі разом, цього року в селі Стара Котельня Андрушівського (нині — Бердичівський. — Ред.) району Житомирської області нас розселили по хатах місцевих жителів. Це давало певні переваги. Дехто потрапив до сімей молодих спеціалістів, яким радгосп надав для проживання сучасні двоповерхові будинки з усіма вигодами. Я з двома товаришами з відділення міжнародного права — Сергієм Коз'яковим і Валерою Кірдодою — оселився у традиційному великому будинку. Сім'я, в якій ми жили, мала чимале господарство, тримала навіть корову... Щодня нас пригощали парним молоком зі смаколикками з маком, які випікала у власній печі хазяйка. Кинути все це було неможливо, але сказати, що ми

страшенно хотіли на навчання, означає збрехати. Ще на місяць відтягнути цей процес ми були не проти, але була й інша проблема: на відміну від товаришів з інших факультетів, які просто відпочивали від навчання, нам треба було потім усе наздоганяти. Та все це було потім. А наразі вересень, гарна погода, непогані умови, цікава компанія, ніхто особливо не перетомлювався, багато спілкувалися.

Саме завдяки цьому колгоспу я навчився грати у преферанс.

Зауважу, що теорії мене прямо на картопляному чи морквяному полі вчив майбутній Посол Грузії в Україні, Генеральний секретар ГУАМ Валера Чечелашвілі. А скільки було почуто історій, анекдотів... На вихідні їздили до Житомира. Я побував там уперше і потрапив на концерт гурту «Тріо Маренич». Безумовно, це був чудовий час, але, як і все інше, наш «другий колгосп» закінчився і ми повернулися до навчання.

На другому курсі ми далі вивчали історію окремих регіонів Латинської Америки та соціалістичних країн. З латиноамериканськими країнами особливих проблем не було, адже цей предмет дуже цікаво читав молодий викладач Борис Гуменюк, майбутній ректор Дипломатичної академії України, Посол України в Республіці Кіпр.

А от з європейськими «братніми країнами» було складніше. Викладач періодично потрапляв у не дуже комфортну ситуацію, коли йшлося про події 1956-го в Угорщині та 1968 року в Чехословаччині. Радянські студенти «неправильних» запитань не ставили, чого не можна було сказати про іноземних однокурсників. У нашій групі було двоє студентів із Беніну, які дуже цікавилися процесами в соціалістичних країнах. А люди вони були освічені, багато чого знали, багато читали. І не тільки те, що рекомендувало Міністерство освіти СРСР. Тому час від часу на лекціях, а частіше на семінарах, виникали непрості ситуації. Дуже часто обговорення питань переходило на актуальні проблеми міжнародних відносин.

Перед початком третього курсу в нас жодних ілюзій не було: знову колгосп. Хвилювало лише питання, куди саме, що робити, що збирати. Цього разу нас відправили в Миколаївську область під керівництвом молодого викладача нашої кафедри Миколи Кулініча, майбутнього Посла України в Японії і Австралії. Їхали ми потягом, зайнявши цілий вагон. Було весело, тим паче що хтось притягнув із собою магнітофон і ми всю дорогу слухали популярних тоді італійців — Челентано, Тото Кутуньйо та Пупо. І ось кінцевий пункт подорожі — село Коларівка (нині — Каравелове), кілометрів за п'ять від Миколаєва. Місця навколо надзвичайно мальовничі, ще й поруч річка Інгул. Безліч душевних вечорів провели ми тоді на її березі... До речі, саме там ми познайомились і потоваришували з однокурсниками нашого факультету, серед яких були нинішній директор інституту Валера Копійка та його заступник Ігор Мінгазутдінов. І хто б міг тоді подумати про таке?

У нашій компанії також були другокурсники з МВ: Міша Гармаш, Володя Хестанов, Саша Крушельницький, Вадим Разумєєв. Прилучилися також студенти з інших відділень — Діма Єрінов, Зураб Топурія, Ігор Загледа, Боря Соболев. На вихідні їздили до Миколаєва, де ходили в кіно та ласували морозивом, а в будні багато спілкувалися з місцевим населенням.

На третьому курсі почалися «предмети спеціальності». Головним був, як сьогодні звикли називати, «нормативний курс» «Історія міжнародних відносин», який читали різні викладачі нашої кафедри протягом двох років. Перший період — від давніх часів до Першої світової війни. На всіх відділеннях, окрім нашого, читав цей курс науковий керівник моєї кандидатської дисертації Володимир Меньшов. Тому студенти й називали цей курс «меньшовським». А на нашому відділенні курс читав мій старший колега Михайло Кірсенко, з яким довелося попрацювати і від кого я мав величезну підтримку. Його лекції про Велику французьку революцію, Бісмарка чи Талейрана ми слухали як пригодницький роман, намагаючись розібратися в хитросплетіннях європейської дипломатії. Відчуваєш справжню насолоду, коли предмет цікавий і викладач хороший. І це стосувалося майже всього курсу й усіх викладачів, які його читали.

Наступний, «міжвоєнний», період читав завідувач кафедри, професор Гліб Цветков, про якого я вже згадував. Це був стрижень факультету. Людина, на якій трималося все. Людина, котра мала колосальний авторитет і викликала глибоку повагу. Для нас, третьокурсників, він був космосом. Він не просто мав неперевершену манеру читати лекції, а й був одним із кращих лекторів-міжнародників України. Коли я починав викладацьку кар'єру і вчився читати лекції, завжди згадував Гліба Миколайовича. І саме орієнтуючись на нього, мого вчителя, без жодних папірців прочитав свою першу лекцію.

Потім був період холодної війни, який я, до речі, читаю сьогодні студентам. Його викладав тоді ще зовсім молодий асистент Петро Міщенко, якого студенти називали «Знайкою». Він навіть зовні був схожий на героя мультфільму. Йому дістався непростий курс, але він намагався бути максимально об'єктивним. Згадую його лекцію про Корейську війну. Після її закінчення хтось із іноземних студентів, які завжди цікавилися подробицями, запитав: «Ось ви кажете, що Південна Корея несподівано і віроломно напала на Північну Корею. Так?». Що міг відповісти на початку 80-х років радянський викладач? Зрозуміло, що тільки: «Так, напала». «А чому ж тоді вже за дві доби війська Північної Кореї були в Сеулі? Хто ж так несподівано і віроломно нападає?». А ми ж бачили, як некомфортно було викладачу. Він знає правду, а сказати не може. Так і працювали.

Останній, «сучасний», період історії міжнародних відносин читав патріарх нашої кафедри, колишній Міністр освіти, учасник української

делегатії на Сан-Франциській конференції й не тільки Петро Удовиченко. Манера викладання в нього була своєрідна. На самому початку курсу він знайомився з усіма студентами: звідки вони, де вчилися, хто батьки тощо. Позаяк студентів на нашому курсі було багато, знайомство розтягнулося на дві-три лекції. Відтак починалися розповіді не *про* життя, а з життя: де Петро Платонович побував, де і з ким працював, які цікаві випадки з ним траплялися. А позаяк Петро Удовиченко прожив довге та змістовне життя, то й розповісти було про що. Але ж розповіді мало стосувалися матеріалів навчального курсу. А іспити треба було складати, причому саме за цими матеріалами. Та й екзаменатором він був строгим. Тож нам доводилося самотужки шукати всю необхідну інформацію, що в часи без інтернету було непросто. Оскільки ж ішлося про сучасний період міжнародних відносин, то й питань було багато. Пам'ятаю, що тоді ретельно готувався чотири-п'ять днів і майже не спав.

І ось настав день іспиту. Ми стоїмо перед аудиторією, дуже хвилюємося. Бачимо, як неспішно коридором іде Петро Платонович. Заходить до аудиторії, розкладає білети, викликає охочих. Я традиційно заходжу першим, не хочу тремтіти перед дверима. Беру білет, сідаю готуватися. Питання не дуже складні. Через 20–30 хвилин, підготувавшись, іду відповідати. Петро Платонович довго шукає моє прізвище у відомості. Потім дивиться записи про відвідування лекцій і результати роботи на семінарах. Робить паузу. (А він ніколи не поспішав у своїх діях.) І промовляє: «Товарищ Крушинский!». Як зараз чую його характерну повільну інтонацію. «Вы не пропустили ни одной моей лекции». Хотів би я подивитися на того, хто ризикнув би це зробити, зважаючи на те, що він щоразу робив переклик. «И очень хорошо работали на семинарах». Знову пауза. «Поэтому я решил поставить вам пятерку автоматом». Ви навіть не можете собі уявити всю гаму почуттів, які накрили мене після цих слів. Нагадую: я вже взяв білет, підготувався, сиджу перед викладачем і чую про «пятерку автоматом». З одного боку, яке щастя: п'ятірка! (А в ППУ заробити відмінну оцінку дуже складно.) А з іншого, хіба не можна було про це повідомити перед іспитом? Хіба не можна було за мою ретельну роботу зробити справжню нагороду? Я взяв заліковку, подякував і пішов. Але радості не було. Вийшло якось не по-людськи. Коли вже я чотири доби готувався, то вислухай мене і постав чесно зароблену відмінну оцінку. А якщо хочеш по-справжньому винагородити мене за чудову роботу протягом року, то скажи про це за тиждень, щоб я зміг оцінити такий бажаний для студента подарунок — «автомат».

Можливо, саме тоді я й вирішив: коли стану викладачем, заздалегідь повідомлятиму студентів про «автомат». Щоб це було справжньою нагородою для них, а не якимось непорозумінням. І я дотримую слова: всі мої студенти дізнаються про «автомати» принаймні за два тижні до іспиту чи заліку. Цих

автоматів не так багато, але я впевнений: якщо людина заробила відмінну оцінку своєю працею, то заслуговує на свято. А що для студента може бути більшим святом, аніж не складати іспит? Як на мене, нічого.

Був навіть курс «Англійська мова у США». Почали з історії. Її нам читала моя улюблена Ірина Покровська, з якою ми пізніше багато років працювали на кафедрі і яка відіграла величезну роль у моєму житті та кар'єрі. Вона була ще зовсім юною, але й ми (радянські студенти), й іноземні товариші були в захваті від її ерудиції та манери викладання. Було надзвичайно цікаво. Ірина Сергіївна могла відповісти на будь-які запитання з курсу й не тільки.

А «Англійську мову у США» нам викладала завідувачка кафедри іноземних мов нашого факультету Інна Борисенко. Скільки ж цікавого ми тоді дізнались і про символи окремих штатів, і про скорочені назви, і про відмінності в написанні деяких слів у британській та американській англійській. Коли бував у США, неодноразово згадував цей курс.

Були на четвертому курсі цікаві предмети: «Міжнародне право», «Міжнародні організації», «Основи дипломатичної та консульської служби». Зазвичай їх нам читали люди, які працювали в українському МЗС і навіть в ООН. Костянтин Забігайло та Володимир Буткевич. Лекції були цікаві, насичені розповідями з життя та, як виявилось згодом, дуже корисні. Це була справді освіта для міжнародників.

«Зовнішню політику США» як завжди майстерно читав Гліб Цветков. Не менш цікаво було на лекціях із зовнішньої політики провідних країн Європи чи Китаю. Не зовсім зрозумілою на перших лекціях здавалася «Теорія міжнародних відносин». Але поступово, крок за кроком, ми змогли розібратися. Тобто навчання тривало, хоча відчувалося, що це таки останній курс. Хтось активно підшукував роботу, хтось уже десь підробляв. У гуртожитку п'ятикурсники жили зазвичай по одному в кімнаті, а деякі іноземці навіть робили ремонти, докупляли дещо з меблів.

Ми розуміли, що у викладачів навряд чи виникне бажання зіпсувати нам дипломи. Я на той момент міг розраховувати на червоний і до того ж мав намір вступити до аспірантури. Тож до держіспиту з історії міжнародних відносин, який приймали викладачі нашої провідної кафедри, де я планував вчитися далі, готувався особливо ретельно. Все пройшло нормально, були непогані питання в білеті: коректні, додаткові. І ще до того як пролунала оцінка, яку традиційно оголошували наприкінці іспиту, я почув: «Дуже добре. Чекаємо вас в аспірантурі». Важко передати словами, як мені було приємно. Спокійно пройшов і захист дипломної роботи. Я мав позитивні рецензії та відгуки на неї, тож жодних несподіванок не трапилося.

Мої викладачі... Когось я вже забув, а хтось залишиться в пам'яті назавжди. Мої майбутні колеги... Ваша майстерність, професіоналізм і людяність завжди були орієнтиром для мене. Певним зразком для наслідування.

IT WAS DEFINITELY A GREAT TIME

Abstract. In his memoirs, Vadym Krushynskyi describes his studying experience at the Institute of International Relations. He recalls his trip to Kyiv to enrol at the university. The author recounts joyful events during his academic journey, including graduation from the university, dissertation defence, marriage, receiving the professor title and state prize, writing books, and travelling. He emphasises his notable emotional uplift after successfully enrolling in the university. Additionally, the author mentions stereotypes regarding the faculty of international relations and international law.

Krushynskyi warmly recalls the pleasant atmosphere among the students. He nostalgically remembers the names of colleagues, pointing out their contributions to his life and education.

Vadym Krushynskyi discusses the peculiarities of studying at the faculty of international relations, particularly the substantial number of international students who studied alongside soviet ones. He recalls the names of numerous foreign comrades and teachers who remain in his memory.

Furthermore, Vadym Krushynskyi describes his experience of studying in a village during summer practice, where he had the opportunity to live with local families. He provides examples from his life on the collective farm, telling about interesting acquaintances and events during his stay.

Mr Krushynskyi continues the narrative, describing the last period of his studies at the faculty of international relations, when they studied the modern period of international relations history. Petro Udovychenko, renowned department patriarch and former Minister of Education of Ukraine, taught this course.

The author shares his impressions of Mr Udovychenko's teaching methods and approach to students, elaborating on the meticulous preparation required for his exams. Moreover, he recounts his experience of taking an exam in front of a teacher who automatically gave him the maximum grade from the beginning of the examination despite the student's readiness.

Keywords: Institute of International Relations, stereotypes, colleagues, foreign students, foreign language, teaching methods.